

HIÁNYZÓ TÖRTÉNETEK

KOVÁCS KRISZTIÁN

EURÓPA
KÖNYVKIADÓ 
BUDAPEST, 2022

www.alexandra.hu
www.moobius.hu
www.europakiado.hu

Hittem a hazugság erejében. Alighanem mindenki hisz benne, amíg előnye származik belőle, vagy amíg egy beláthatatlan esemény darabokra nem töri a hazugság illúzióját. Persze a legtöbben azt követően is hisznek benne, mert egy eléggé kitartóan sulykolt hazugság alig-alig különböztethető meg az igazságtól, az emlékezet ráadásul hamis barát, észrevétlenül kutyulja össze a kettőt, és ami születik belőle, az maga az élet.

A hazugság törvényszerűen véges folyamat, masszív felépítmény, melynek tégláit legtöbbször a hozzánk legközelebb állók hordják össze. Ez már csak így van, mert családban a hazugság nem mindig bűn, hanem a másik megóvásának egyik eszköze.

Az én hazugságom – mármint, amivel engem óvtak, ki tudja, mitől – nyolcéves koromban kezdődött, és nagyapámról szólt. Akkoriban nagyapám nem jelentett többet a számomra, mint a karácsonykor apám szemében ülő könnycseppeket. A családi összejövetelek látszólag az emlékezés ünnepei, és csak viszonylag későn tűnt fel, hogy nagyapám rendre kimarad a nosztalgiából. Emiatt nekem sokkal inkább legenda maradt, egy ködszerű fekete-fehér alak, amilyenek az egyetlen róla megmaradt fotón is láttam, amelyen a Duna-parton áll kockás, kinyúlt ingében, mezítláb, vászonnadrágja feltűrt szárát igazgatva, fején szalmakalap, miközben mosolyog, és vélhetően arra készül, hogy a tajtékos vízbe gázoljon. Talán tizenhat-tizenhét éves lehetett, emiatt számomra mindig is egy ravaszul mosolygó tinédzser alakjában jelent meg. Sosem láttam magam előtt középkorú férfiként, sem őszülő nyugdíjasként. Abba

a fotóba beleégett egész generációjának bizakodása, mely még nem ízlelte meg a második világháború gyötrelmeit, az éhezés, a nélkülözés poklát. Az a kacér mosoly teli volt reménnyel.

1983. április 7-én halt meg agyvérzésben. Mindössze 58 éves volt. Reggel kisétált az újságért, aztán az összecsavart lappal a hóna alatt hátraindult a régi disznóólakból átalakított kutyakennelekhez, ahol a család két vizslája várta a reggelijét. Ha most eszembe jut ez a történet, látom magam előtt a nyújtózó és farokcsóváló kutyákat a nap fényének derengésében, akiknek egy tizennyolc éves vézna fiú mosolyogva cseréli a vizét az itatónak szánt bádogvödörben; hallom a vödör koppanását a kennel betonján, érzem a szagokat, a száraz szalma illata keveredik a kutyák bundájának pézsmabűzével, melyet lágyan meghint az újság alig pár órás nyomdafestékszaga.

Nagyapám megsimogatja a kutyák fejét – apám a nevüket már nem tudta felidézni, az egyikőjük öreg volt, pár héttel követte nagyapámat –, aztán visszaindul a házba, de még mielőtt átlépné a küszöböt, kihúzza az újságot a hóna alól, és fellapozza a sportrovatnál. Az újságok még mindig az 1982 nyarán kirobbant totóbotrányról cikkeznek, a javában zajló nyomozásról, de nagyapámat csak a heti forduló eredményei érdeklik: a Budapest Honvéd négy ponttal van lemaradva a Rába ETO-tól, eggyel a Fraditól – néhány hónappal később ebben a sorrendben ér majd véget a szezon, és az ETO a harmadik bajnoki címét szerzi –, amikor arca savanyú grimaszba torzul, előrebukik a lépcsőre, az eséstől két foga kitörik, de ebből az orvosok szerint már semmit sem érzékel. A halál gyors, hatékony és kíméletes volt, ha eltekintünk attól, hogy túl korán jött el érte.

Sosem jutott eszembe megkérdőjelezni a történetet. Egy gyerek számára a családja történelmét a szülők és nagyszülők szóbeszéde írja; ez a családi múlt megmásíthatatlan törvénye, hibát keresni benne olyan, mint megkérdőjelezni, hogy a Föld gömb alakú, és a Nap körül kering. Egy gyermek élete ehhez hasonló egyetemes igazságokkal van tele, míg a tudata fel nem ébred hosszúra nyúlt bóbiskolásából: anyának és apának mindig igaza van, a mamánál mindig van csoki, a papa mindig megengedi, hogy leszürcsöld a csapolt sör habját; ez itt a béke szigete, egy eldugott tér, ahol örökké biztonságban vagy. Mindez nem is hazugság, inkább naiv ígélet, és amikor darabjaira törik, a szilánkok felsértik az ember öntudatát.

Alig egy héttel később megjelent egy cikk a *Magyar Tükör* főoldalán. Reggel került ki, nem sokkal hét óra után, mert bármily meglepő, akkor olvasnak a legtöbben – gyors pillantás a hírportálok főoldalára, mielőtt elkezdné a munkaidő –, és viszonylag hamar minden más magazin is átvette. A kereskedelmi és köztvédek a híradó esti kiadásában foglalkoztak vele, rá két napra egy népszerű YouTube-riportműsor és két televíziós közéleti talkshow is megvitatta a témát az ELTE és az MTA történészei segítségével, aztán egy-két napon belül jobb- és baloldali politikai műsorok is elmondták róla a véleményüket, a Facebookon pedig vezető politikusok foglaltak nyíltan állást a kérdésben. Utóbbi persze olcsó és súlytalan propagandafogás, de arra elég, hogy azokhoz is eljusson, akik addig nem is hallottak róla.

Évekkel később többen is azt mondták nekem, hogy amikor először olvasták az esetet, leginkább a 2010-es Biszku Béla-botrány jutott az eszükbe, pedig itt valójában egészen

másról volt szó, de a tálalás és a hangnem követ dobott a magyarság öntudatának poshadtt állóvizébe, a felkorbácsolt hullámok pedig egészen Pesterzsébetig, a Grund kovácsoltvas bejáratáig értek.

Apám nem olvas újságot; amióta negyvenéves kora környékén megromlott a látása, inkább nem olvas egyáltalán, mert a szemüvegtől rémes fejfájás tör rá, így internet elé is csak akkor ül, ha tartozékokat rendel, amiket aztán vagy felhasználnunk később, vagy örökre a telep nyugati csücskénél lévő rakárba száműzzük. Az ottani kacattemető mára keserű emlék; az egész olyasmi, mint a családunk múltja: csupa látszólag haszontalan dolog, amikről valamikor, valaki úgy döntött, hogy nincs értelme beszélni.

A cikket nem Szélessy Tamás jegyezte. Nem jegyezte senki. Írások író nélkül, névtelen leleplező cikkek divatja. A független lapok még nem ültek fel a hullámra, a kormány szócsövének számító portálok viszont kizárólag így működtek, mint ha csak a teljes szerkesztőséget egyetlen kollektív és összetartó tudatként akarnák megidézni; bele sem gondoltak, hogy elvették azt a két dolgot az újságíróktól, ami megkülönböztette őket a névtelen tömegtől: az arcukat és a nevüket.

A cikk a következő címmel jelent meg: *Bűn és büntetlenség, avagy magyarok a Hitlerjugendben*. Az író vagy írók – a kollektív tudat – tényszerű közléssel indítottak, a második világháború utolsó évének megfestésével, aztán áttértek Hitler és a náci párt magyarokkal összefüggésben álló intézkedéseire. A Führer 1942 nyarán elindította a *Fall Blau*-t a stratégiai jelentőségű Sztálingrád elfoglalására. A város fontos kereskedelmi útvonalak csomópontjában helyezkedett el, a neve miatt

pedig ideológiai győzelemnek számított volna, ha a németekből, olaszokból, románokból és magyarokból álló hadsereg képes benyomulni az éhező és fegyverhiányban szenvedő szovjetek védte falak közé. A szovjetek azonban ismerték a várost és azt a rémisztő hideget, amit a támadó csapatok még csak elképzelni sem tudtak addig. 1943. február 2-án – nagypapám 17. születésnapja után egy nappal – a szovjetek elsöprő győzelmet arattak, és megfordult a háború menete.

Hitler utasításba adta többek közt Baldur von Schirachnak, a Hitlerjugend vezetőjének, hogy kezdje el integrálni a szervezet tagjait a harcoló egységekbe. A 10 és 18 év közti német fiatalok 60%-a akkor már a szervezet tagja volt, ami azt jelentette, bőven akadt utánpótlás a fronton elszenvedett vereségek után, de 1945-re a helyzet egyre rosszabbra fordult; a partraszállás óta már nem az volt a kérdés, a Harmadik Birodalom elveszíti-e a háborút, sokkal inkább az, hogy az amerikai vagy a szovjet csapatok nyerik-e a Berlinért vívott versenyfutást.

A lap szerint Von Schirach 1944 decemberében – de lehetséges, hogy már novemberben – adta parancsba, hogy a Németországgal szövetséges országok fiatalságát sorozzák be a Hitlerjugendbe, és amint lehet, vigyék őket Berlinbe, onnan pedig a Franciaországból előretörő szövetséges csapatok ellen. Idehaza október vége óta már Szálasi és a nyilasok voltak hatalmon, és azonnal megkezdték a 16 évnél idősebb fiatal fiúk Németországba hurcolását, akik levontként kezdték meg az utat Németországba, hogy ott aztán az immár számos toborzási alapelvét elhagyó Hitlerjugend tagjai lehessenek. A szervezet véres és kegyetlen természetéről volt hírhedt a 12. Hitlerjugend SS-páncélosadosztály ardenne-i apátsági mészárlása óta.

A toborzás egyszerűen zajlott: katonák jártak házról házra, kérdés nélkül hurcolták el a 16 évnél idősebb fiúkat – előbb csak a sváb származásúakat, aztán már feltétel nélkül bárkit –, akiket aztán Budapesten, Győrben és Komáromban vagonokba zsúfoltak, és a vonat elindult nyugatra. A műveletet hevenyészve, kapkodva és káoszba fúlva végezték, mert a szovjet tankok keleten már benyomultak Pestre.

A cikk név szerint kitért az újságnak nyilatkozó, máig életben lévő túlélőre. Gálik Béla erőszakról beszélt, annak emlékéért idézte meg, miként zsúfolták vagonokba őket, hogy meginduljanak Berlin felé. Akkor idehaza még sehol sem esett szó a haláltáborokról, Auschwitz-Birkenau csupán egy titok volt a sok közül, amiről csak az tudott, aki látta, érezte és átélte, ám ekkor még messze volt a táborok felszabadítása, melyek létét a nácik nem verték nagy dobra. A vagonok tehát látszólag ugyanazt jelentették, mint ami 1943 táján történt a sárga csillogot viselő zsidókkal.

Ez a Gálik a riport szerint először is kikötötte, hogy hiába töltötte be nemrég a kilencvenkettőt, ő ma is megrögzött kommunistának vallja magát, és haláláig az marad. A portréfotón, amit a cikkhez mellékeltek, egy összeaszott öregember ült a tolószékében páfrányok és filodendronok közt, a háttérben Lenin bekeretezett fotójával, amit egy szál rózsza díszített.

Az eszmék nyerik a háborúkat – mondta –, a fasizmus azért bukott el, mert laza földre nem lehet építkezni. A riportból úgy tűnt, Gálik tisztában van vele, mit okoznak majd a szavai, tudta, hogy a történetnek súlya lesz, visszhangja, de nem érdekelte. A földi létezésen túl úgyis csak üresség tátong, kozmikus sötét tér, amiben öntudatlanul lebegünk. Profetikus ki-

nyilatkoztatásnak tűnt, vagy még inkább önkényes fröcsögésnek; képtelen voltam komolyan venni.

Gálik, mintha egy burleszksfilm cselekménysorát regélné, úgy elevenítette fel, miként terelték le őt és társait Linzben a vonatról, és milyen szedett-vedett eljárás után kapták meg a sorozóleveleiket 1945. január elején. Gálik szerint először Jugoszláviába, a jasenovaci megsemmisítőtáborba akarták küldeni őket – noha ekkor még nem tudták, mi várhat ott rájuk, és milyen táborokról is tuttognak tulajdonképpen –, aztán később mégis úgy határoztak, hogy a francia–német határvidékre vezénylik őket, ez azonban végül nem történt meg, mert ugyanezekben a napokban a szövetséges csapatok a végső offenzívában bombázni kezdték a német városokat; Drezdát például a földdel tették egyenlővé.

Gálik története telis-tele volt lyukakkal, amit alighanem a riporter irányított kérdései hoztak létre, nem pedig a foszladozó emlékanyag. Az öregember mesélőkedvét látva arra gyanakodtam, hogy a riporter többórnyi rögzített, alapvetően tömény és néha céltalan anyagból volt kénytelen dolgozni, a végeredmény pedig inkább a saját kreativitásán, semmint a tényeken múlt.

Ennek megfelelően az a rész, melyben Gálik kifejtené, hogy miként indultak gyalog haza Linzből, miután közel háromhavi veszteglés után megszöktek a nácik elől, nem derült ki, az viszont igen, miként érték el a magyar határt pontosan egy nappal azt követően, hogy május 8-án Németország letette a fegyvert. Gálik önmagának tulajdonította a javaslatot, miszerint kis csoportokban szökjenek meg a városból, és külön úton menjenek, amivel nem keltenek túl nagy feltűnést, mert

bár az elburjánzó káoszban már nyilván nem fogják követni őket, de ha egy német tiszt azonosítja a bandát, dezertálásért helyben kivégzik őket.

Gálik egy bizonyos Nádor Ervinnel és Vojvoda Lászlóval, a nagyapámmal indult volna délnek. A két hete tervezett szökés közben egy Zsótér Kálmán nevű, alig tizennégy éves fiú is csatlakozott hozzájuk. A Duna vonalát követve Amstetten felé indultak. Életük talán legszonytatóbb tele tombolt, térdig érő hóban gázoltak elnyűtt csizmáikban, emiatt lassan haladtak, lépésben, és csak a folyót figyelték, ahogy néma szellemként követi őket.

Alig fél napon át gyalogoltak, de úgy tűnt, legalább egy hete úton vannak, így mikor a behavazott fenyvesek közül néhány magányosan álló vályogház pislantott rájuk, úgy döntöttek, megpihennek. A néhány száz lelket számláló Mauthausen a folyó északi oldalán, épp Felső- és Alsó-Ausztria határán állt. Egy csűr padlására húzódtak be a jéghideg és metsző alpesi szelek elől, és befészkeltek magukat a szénába, ám bármilyen kényelmes is volt ott, szívükben a hazatérés testet melegen tartó reményével, előbb-utóbb megadták magukat az éhségnek. A megfeszített és kényszerű hóban gázolás elvette minden erejüket, utoljára két nappal korábban ettek némi kenyeret és sajtot, még mikor tervezgették, melyik lehet az ideális időpont, hogy maguk mögött hagyják Linzet. A Hitlerjugend igazolványát maguknál tartották, hátha még előnyt is jelenthet a hazaúton, a horogkeresztes karszalagot a zsebükbe gyűrték, a laktanyában kapott zubbonyaikat pedig kifordították, nehogy egy hazafias katona agyonlője őket, mint dezertőröket.

A pajta, aminek az emeletén meghúzták magukat, üres volt. Megszáradt és kővé fagyott tehéntrágya jelezte az állatok egykori helyét az elhagyatott karámokban. A németek bizonyára hetekkel vagy hónapokkal korábban elhajtották vagy levágták őket. Üres volt a tyúkketrec, sem tojást, sem más ehetőt nem találtak, a pajtától északra álló vályogtetős házban pedig nem láttak fényeket pislákolni, így nagyapám és Gálik úgy döntöttek, szétnéznek odabent.

Gálik azt mondta, fordítsák vissza a zubbonyaikat, és mutassák fel az igazolványukat, az majd talán kölcsönöz nekik némi tekintélyt, hogy ne csak éhenkórász szökevényeknek tűnjenek. Fegyvert nem kaptak a sorozóbizottságnál, a szökés során nagyapám által zsákmányolt zsebkést talizmánként őrizgették, azzal azonban mégsem állíthattak be a házba, így szerencséivel akkor járhattak, ha nácinak hiszik őket. Ez február elején történt, a háború vége még három hónapot váratott magára, de nekik akkor még fogalmuk sem volt, hogy a szövetséges csapatok már Berlint szorongatják, Hitler pedig javában a politikai végakarátát diktálja Martin Bormann-nak.

A házban egy háromtagú család lakott. Két lány, az egyikük tizenhat, a másik tizennyolc éves, és az anyjuk, aki Gálik szerint nem lehetett idősebb negyvennél. Az öregember megnyerő természetességgel ecsetelte, mennyire megriadtak az igazolványt és a zubbonyt látva, és hogyan pakolták ki az asztalra a megmaradt tejet, kenyeret és némi kolbászt, amikor Gálik rájuk mordult, hogy kimozdítsa őket a szórtan rettegésből.

Fiatal fiúkról lévén szó, az étvágyuk nem csupán az ételre korlátozódott. Gálik szerint ő és nagyapám már sokat próbált hódítóknak számítottak – nem vicc, ezeket a szavakat hasz-

nálta –, de Nádor és a hozzájuk képest szinte kisgyerek Zsótér még sosem volt nővel, nagyapám pedig állítólag felvetette, hogy mi lenne, ha itt helyben avatnák férfivá. Nádor alig múlt tizenhét, így a család tizenhat éves, kisebbik lányát szánták neki, Gálik volt a legidősebb, ő vállalta az anyát, nagyapám pedig a már felnőttkorú nővért, ahogy Gálik mondta, testvériesen megosztotva a testi gyönyörökön.

Bármilyen rémisztő is a történet, ha nem szerepel benne nagyapám neve, alighanem elolvasom, megcsóválom a fejem, aztán egyszerűen tovább kattintok. Nem tudom, mikor vált a világ ilyen érzéketlenné a gyengék bántalmazására, mikor ismerte el végleg, hogy a hatalomnak bármit megenged, mikor történtek azok a változások, melyek miatt egy-egy ilyen történet el sem éri az ingerküszöbünket, mióta vagyunk képesek úgy legyinteni minderre, mintha csak a holnapi időjárásról olvastunk volna. Ezek a borzalmak csak akkor kézzelfoghatók a mindennapok csendes apátiájában, ha a vádak a saját családunkat érik. Akkor hirtelen minden fontos társadalmi és etikai kérdés megoldása égetően szükségessé és sürgőssé válik. Márpedig akkor már általában késő.

Gálik – vagy a riporter – talán csak kegyeleti okokból nem ment bele a részletek taglalásába, csak annyit említett, hogy a kisebbik lány volt a leginkább készséges, a legtöbbet pedig az anyjukkal kellett küzdeni. Mintegy zárszóként csak annyit fűzött hozzá: ezt teszi a háború.